

Veenhuizen, ook voor onze familie een historische plek

Op 4 oktober 2014 hadden wij onze familiedag in Veenhuizen in het Nationaal Gevangenis­museum. Een plek met een bijzonder stuk Nederlandse geschiedenis. Hier werden door de Maatschappij van Weldadigheid vanaf 1823 drie gestichten voor weeskinderen gebouwd. Tegenwoordig is Veenhuizen een gewone gevangenis. Het Nationaal Gevangenis­museum is ondergebracht in het voormalige Tweede Gesticht.

De Maatschappij van Weldadigheid werd in 1818 opgericht door generaal Johannes van den Bosch. Nederland verkeerde na de Franse overheersing in een diepe economische crisis en vooral de steden waren overbevolkt met gezinnen en weeskinderen die tot de bedelstaf waren veroordeeld. Bijstand kon door de plaatselijke armbesturen en diaconieën slechts mondjesmaat worden geboden.

Johannes van den Bosch wilde de armoedige gezinnen en weeskinderen helpen door opvoeding en werkverschaffing en kocht in Drenthe en Overijssel woeste grond aan zodat de armen deze konden ontginnen en als landbouwgrond konden gebruiken. Zo ontstonden de zogenaamde vrije kolonies Frederiksoord, Willeminaord, Boschoord en Willemsoord. De nieuwe bewoners, kolonisten genoemd, kregen een eenvoudig huisje en een stukje grond toebedeeld.

Voormalige (gerestaureerde) kolonistenwoning in Frederiksoord (foto Roelof Hazelhoff)

Omdat hij van mening was dat hij goedkoper voor weeskinderen kon zorgen dan de plaatselijke armbesturen liet Johannes van den Bosch in Veenhuizen drie grote gebouwen neerzetten voor de opvang van wezen uit de grote steden. De gebouwen werden het Eerste, Tweede en Derde Gesticht genoemd. Weeskinderen en vondelingen uit heel Nederland gingen tussen 1823 en 1825 op transport naar Drenthe. In ieder gesticht konden 1200 kinderen wonen. Maar omdat er niet genoeg kinderen kwamen om alle drie de gestichten te

vullen, werd het Tweede Gesticht gebruikt als strafkolonie voor de opvang van bedelaars en zwervers. In Veenhuizen werden ze 'verpleegden' genoemd. De overheid wilde de mensen 'genezen' van het zwerven en het bedelen.

Veenhuizen, Derde Gesticht (Uit Atlas Stolk)

In veel familiegeschiedenissen komen mensen voor die voor lange of kortere tijd in één van de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid verbleven. Ook onze familie kent een aantal voorbeelden.

Jan Everts Hazelhoff (VII-29)

Zoals velen raakte ook Jan Everts Hazelhoff in de economische malaise na Napoleons overheersing van Nederland aan lager wal. Was hij in 1818 nog turfschipper, in 1822 moest hij de kost verdienen als sjouwer. Zijn verdiensten waren echter ontoereikend om zijn vrouw en vijf kinderen te onderhouden. De kerkenraad van de NH kerk in Groningen plaatste het gezin in de kolonie Willemsoord van de Maatschappij van Weldadigheid. Op 27 oktober 1822 werd Jan Everts er ingeschreven als kolonistenvader en kreeg hoeve 144 toegewezen. Suzanne Janssen beschrijft in haar boek *Het Pauperparadijs* op aangrijpende wijze de lotgevallen van haar voorouders, die zoals zij zegt werden onderworpen aan een heropvoedingsexperiment in Drenthe. Een bevlogen plan om de onderklasse te verheffen, dat in veel gevallen echter geen succesverhaal werd.

Kolonistenwoningen in Willemsoord

Maar Jan Everts Hazelhoff en zijn gezin deden het er helemaal niet slecht. We kunnen dat zelfs lezen in een artikel in de 's Gravenhaagsche courant van 24 augustus 1825. In dat artikel doet een inwoner van de stad Groningen verslag van zijn reis door de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid. Een verslag dat overduidelijk het karakter heeft van een wervende boodschap voor de Maatschappij. Op zoek naar een Groninger kolonist vond hij in Willemsoord de woning van Jan Everts Hazelhoff.

“ Onder andere woningen, die wij bezochten was er eene, op de gewone wijs gebouwd en even zindelijk en ordelijk als de overigen, waarin twee koeijen op den stal en twee met zorg en overleg vergaderde mesthoopen achter het huis stonden; ter zijden, van hetzelfde was een tuin, van 33 treden in het vierkant, met onderscheidene vruchten die uitnemend groeiden, en achter hetzelfde waren de vruchtbare akkers dezer hoeve, terwijl voor het huis een bloemtuintje met zonnebloemen, dahlia's enz., een lagchend aanzien aan deze nederige woning gaf. Groningers zijnde, zochten wij een stadgenoot in deze kolonie (Willemsoord), en vonden dien eindelijk in voornoemde woning, een zekeren Haselhoff; waarom wij er niet meer vonden was ons onbegrijpelijk, toen wij nog zoo veele woningen ledig zagen staan, en den gelukkigen toestand van dit huisgezin gezien hadden, en het vergeleken bij zoo velen in onze stad, aan welken, zulks benijdenswaardig zou voorkomen.”

De leiding van de kolonie zag in de familie Hazelhoff blijkbaar een voorbeeldgezin, want in 1826 kreeg Jan Everts de kans om hoevenaar (bouwboer, vrijboer) te worden in de kolonie Veenhuizen, op hoeve 7 van Gesticht 1. Een bevordering want de boerderij die hij betrok was aanzienlijk groter en op zijn grond werden bewoners van het gesticht als landarbeider tewerkgesteld.

Hoeve 4 Veenhuizen (gebouwd 1890)

Omstreeks 1840 verliet Jan Everts de kolonie Veenhuizen en werd timmerman en tapper in het nabijgelegen Haulerwijk. De oudste kinderen hadden de kolonie al eerder verlaten. De jongste zoon, Beerend Hazelhoff (VIII-28) werd later sluiswachter in Veenhuizen. Zijn dochter Evertje trouwde in 1885 met Hendrik van Eysden, timmerman in Veenhuizen. Hendrik was een kleinzoon Leonardus van Eysden, die met zijn gezin in 1820 vanuit Dordrecht in de kolonie Willemsoord werd geplaatst. Hun zoon Pieter werd later evenals Jan Everts Hazelhoff vrijboer in Veenhuizen. Hendrik van Eysden ligt begraven op het personeelsgedeelte van het kerkhof van Veenhuizen, het zogenaamde Vierde Gesticht.

Graf Hendrik van Eysden op kerkhof te Veenhuizen (foto Roelof Hazelhoff)

Hindrik Hazelhof (Epe Roelfs III-1-8)

Hindrik was het jongste kind van Epe Roelfs Hazelhof en zijn tweede vrouw Jantje Eppens. Hij was nog maar 2 jaar toen zijn moeder stierf en toen zijn vader in 1822 overleed was

Hindrik, een nakomertje, op 7 jarige leeftijd al wees. De gemeente Hoogezand plaatste hem in de kolonie Veenhuizen, hij kwam terecht in het 3de etablissement van de Maatschappij van Weldadigheid.

Onze eerder genoemde schrijver uit Groningen omschreef het weeskinderengesticht wel zeer lovend:

“Ik sta te ver beneden het brein van den ontwerper en de verhevene bedoelingen van den beschermer dezer inrigtingen om er naar waarde over te oordelen; maar wat zag ik daar? Woeste heidevelden in bebouwde landen herschappen, lieve kinderen, arme verlatene wezen, bij troepen, van den landarbeid te huis gekomen, in zindelijke ruime zalen, na een gepast gebed, met eerbied uitgesproken en aangehoord, het middagmaal houden, en met graagte de eenvoudige, gezonde en welsmakende spijzen genieten (ik zelf proefde ze, om mij van het laatste te overtuigen).”

De werkelijkheid was een stuk minder aangenaam. Honderden kinderen bijengepakt in één gebouw, zestig kinderen op een zaal. Hun lichamelijke gesteldheid was vaak al slecht wanneer ze binnenkwamen. En de hygiënische omstandigheden van die tijd en de gebrekkige gezondheidszorg leidden tot ziektes, epidemieën en hoge sterftcijfers. Hindrik overleed in 1834 op 19 jarige leeftijd. Hij werd begraven in zijn eigen hangmat of een jutezak, naamloos in een massagraf op het Veenhuizer kerkhof, het ‘Vierde Gesticht’.

Tjaart Karel Hazelhoff (VII-35)

Het levenspad van de in 1802 in Groningen geboren en in Leeuwarden opgegroeide schilder Tjaart Karel was bepaald niet bestrooid met rozen. In 1822 werd hij op 20 jarige leeftijd, als de oudste van 7 kinderen, al wees. In hetzelfde jaar trouwde hij maar zijn vrouw stierf al binnen een half jaar. Zijn tweede huwelijk hield vier jaar stand en eindigde met een echtscheiding. In 1829 trouwde hij met Alijda Bakker en kreeg bij haar negen kinderen. Zeven kinderen overleden binnen een jaar, het langstlevende kind werd slechts 7 jaar. Tjaart Karel verkeerde voortdurend in staat van armoede, bij alle drie de huwelijken werd een bewijs van onvermogen afgegeven. In 1835 verhuisde hij met zijn gezin naar Amsterdam. B en W van Leeuwarden waarschuwde de collega's in Amsterdam dat bij het verdere onderhoud van Tjaart Karel Hazelhoff en zijn gezin te Amsterdam ervoor moest worden gewaakt dat hij niet alle gelden direct kreeg omdat 'waar armoede van personen als Tjaard Carel Hazelhoff allen het gevolg zijn van onoplettendheid'. In 1842, het jaar waarin zijn laatste kind overleed, kwam Tjaart Karel voor het eerst in de strafkolonie van de Maatschappij van Weldadigheid in Ommerschans terecht. Na een jaar werd hij ontslagen maar twee maanden later werd hij er opnieuw opgesloten. Voorgoed, want hij overleed er op 10 april 1844, 42 jaar oud. Zijn derde vrouw Alijda Bakker hertrouwde in 1851 en overleed in 1890 op 84 jarige leeftijd.

Gerhardus Hazelhoff (VIII-98)

Van Gerhardus weten we dat hij op 20 maart 1891 in Veenhuizen is overleden. In het Derde Gesticht, 65 jaar oud. Veenhuizen was inmiddels omgevormd tot strafgevangenis. Gerhardus

heeft in zijn leven diverse criminele feiten op zijn kerfstok bijgeschreven. In 1872 werd hij voor mishandeling veroordeeld tot 15 dagen eenzame opsluiting. Een jaar later werd hij voor diefstal opgesloten in de gevangenis in Hoorn. In 1881 ging hij opnieuw achter de tralies, nu voor 14 dagen voor accijnsfraude. En in 1886 werd hij veroordeeld tot plaatsing in een Rijksinrichting omdat hij om een aalmoes had gevraagd op de stoep van de heren Wolters en Kluwer in Groningen.

De in 1825 in Bunde in Pruissen geboren Gerhardus kon lezen noch schrijven. In 1877 trouwde hij op 51 jarige leeftijd met de even oude Kornelsien de Vries, die evenmin de schrijfkunst machtig was. Bij het huwelijk werden vijf kinderen gewettigd, waarvan de oudste al 19 jaar oud was. Gezien de beperkte vermogens van het echtpaar en de levenswandel van Gerhardus heeft hun nageslacht het er niet slecht afgebracht, zoals te lezen valt in de Kroniek. Eén van zijn nazaten was de journalist en schrijver Hendrik Hazelhoff, beter bekend onder zijn pseudoniem Max Dendermonde.

Roelof Hazelhoff (XII-25)